

Çağatay Türkçesi'nin Son Dönemine Ait Firdevsü'l-İkbâl Adlı Eserde Yer Alan Türkçe Fizikî Coğrafya Terimleri

Turkish Physical Geography Terms in the Work Named Firdaws al-Iqbal Belonging to the Late Period of Chaghatay Turkish

ÖZET

Çağatay Türkçesi, Kuzey-Doğu Türkçesi'nin ikinci devresinin adıdır. 15. yüzyılın başlarında başlayıp, 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Çağatay Türkçesi'nin son dönemine ait Firdevsü'l-İkbâl adlı eser ise yazımına Şîr Muhammed Mirâb Mûnis (1778-1829) tarafından başlanan, yeğeni Muhammed Rızâ Âgehî (1809-1874) tarafından tamamlanan ve Hîve Hanlığı'nın tarihini anlatan Türkistân Türk tarih yazıcılığının önemli kaynaklarından biridir. Yalnızca Hîve Hanlığı'nın değil, aynı zamanda 17-19. yüzyıllar Türkistân tarihi hakkında yazılan en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Çağatay Türkçesi'nin son devresine ait bu eserde söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan Türkçe fizikî coğrafya terimleri dikkatimizi çekmiştir. Çalışmada Çağatay Türkçesi ve Firdevsü'l-İkbâl'e dair kısa bir bilgi verildikten sonra, eserde geçen ve tarafımızca tespit edilen bitki coğrafyası (fitocoğrafya), hayvan coğrafyası (zoocoğrafya), yer şekilleri (jeomorfoloji), iklim bilimi (klimatoloji), sular coğrafyası (hidroğrafya) ve toprak coğrafyası ile ilgili terimler sınıflandırılarak alfabetik olarak sıralanmış, tarihsel gelişim bakımından incelenmiş, anlamları açıklanmış ve metinden örnekler verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkçe fizikî coğrafya terimlerinin Firdevsü'l-İkbâl'in söz varlığı içerisindeki yerine atıfta bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Firdevsü'l-İkbâl, Türkçe fizikî coğrafya terimleri

ABSTRACT

Chaghatay Turkish is the name of the second period of North-Eastern Turkish. It started in the early 15th century and continued until the early 20th century. Firdaws al-Iqbal, which belongs to the last period of Chaghatay Turkish, is one of the important sources of Turkestan Turkish historiography, which was started by Shir Muhammad Mirab Munis (1778-1829) and completed by his nephew Muhammad Riza Agehi (1809-1874) and tells the history of Khiva Khanate. It is considered one of the most important sources not only on the history of the Khanate of Khiva, but also on the history of Turkestan in the 17th-19th centuries. In this work belonging to the last period of Chaghatay Turkish, Turkish physical geography terms, which have an important place in the vocabulary, attracted our attention. In the study, after giving a brief information about Chaghatay Turkish and Firdaws al-Iqbal, the terms related to plant geography (phytogeography), animal geography (zoogeography), landforms (geomorphology), climate science (climatology), water geography (hydrography) and soil geography, which are mentioned in the work and identified by us, are classified and alphabetized, analyzed in terms of historical development, the meanings of the terms are explained and examples from the text are given. In the concluding part of the study, the place of Turkish physical geography terms in the vocabulary of Firdaws al-Iqbal is referred to.

Keywords: Chaghatay Turkish, Firdaws al-Iqbal, Turkish physical geography terms

GİRİŞ

Çağatay Türkçesi, Kuzey-Doğu Türkçesi'nin ikinci döneminin adıdır. 15. yüzyıl başlarında başlayıp, 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Batı Türklüğünün sınırlarını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına dek aynı yazı dilini kullanmıştır; bu yazı dilinin Türkoloji literatüründeki adı Çağatay Türkçesi'dir (Ercilasun, 2008: 400).

Çağatay Türkçesi'nin son dönemine ait olan, yazımına Mirâb Mûnis tarafından başlanan ve onun yeğeni Muhammed Rızâ Âgehî tarafından tamamlanan *Firdevsü'l-İkbâl* ise Türkistân Türk tarih yazıcılığının en güzel örneklerinden biridir. Yalnızca Hîve Hanlığı'nın değil, aynı zamanda 17-19. yüzyıllar Türkistân tarihi hakkında yazılan en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Bu eser, efsanevi rivayetten başlayarak 1825'e kadar Harezmi'de geçen olayları içine almaktadır. Eser; mukaddime, beş bab ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır (Tekin, 2008: 201):

"I. bab, Âdem peygamberden Nuh peygamber zamanına kadar olan olayları,

II. bab, Yafes'den Kongrat sülalesi zamanına kadarki Moğol hükümdarlarını,

III. bab, Kurlas hanedanına mensup padişahları,

IV. bab, İltüzer Han'ın soyunu,

Erhan Çakır¹

How to Cite This Article

Çakır, E. (2023). "Çağatay Türkçesi'nin Son Dönemine Ait Firdevsü'l-İkbâl Adlı Eserde Yer Alan Türkçe Fizikî Coğrafya Terimleri", Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 9(71):4126-4135. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.73680>

Arrival: 15 October 2023

Published: 31 December 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye.

V. bab, İltüz Han'ın doğumundan başlayarak bu eserin yazılıp sona erdirilinceye kadar olan olayları anlatmaktadır. Sonuç bölümünde ise, bu devirde yaşayan âlimler, evliyâlar, emîrler, beyler, şairler, danışmendler vb. konularda bilgiler mevcuttur (Tekin, 2008: 201-202)."

Firdevsü'l-İkbâl'in bilinen dokuz yazma nüshası vardır. Bunlardan beşi Taşkent'te, ikisi Leningrad'da, biri Helsinki'de, biri de İstanbul'dadır.

Çağatay Türkçesi'nin son devresine ait bu eserde söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan Türkçe fizikî coğrafya terimleri dikkatimizi çekmiştir. Eserde geçen ve tarafımızca tespit edilen bitki coğrafyası (fitocoğrafya), hayvan coğrafyası (zoocoğrafya), yer şekilleri (jeomorfoloji), iklim bilimi (klimatoloji), sular coğrafyası (hidroğrafya) ve toprak coğrafyası ile ilgili terimler sınıflandırılarak alfabetik olarak sıralanmış, tarihsel gelişim bakımından incelenmiş, anlamları açıklanmış ve metinden örnekler verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkçe fizikî coğrafya terimlerinin *Firdevsü'l-İkbâl*'in söz varlığı içerisindeki yerine atıfta bulunulmuştur.

FİRDEVSÜ'L-İKBÂL ADLI ESERDE YER ALAN TÜRKÇE FİZİKÎ COĞRAFYA TERİMLERİ²

Bitki Coğrafyası (Fitocoğrafya) ile İlgili Terimler³

alma: [EDPT⁴ *alma*: (146)] Elma (T82⁵-53b/13, 89a/16)

“Bütüp *alma* sîb-i zenehdân kibi

Elezz şîresi şîre-i cân kibi” (53b/13)

arpa: [EDPT *arpa*: (198)] Arpa (T82-274b/6)

“*Arpa* ve buğdaynıñ ba'zısığa at koyup ba'zısığa ot koyup yek-şenbih künide müraca'at körgüzüp mülâzemet-i dergâh-ı sipihr-iştibâhğa müşerref bolup dururlar.” (274b/6)

buğday: [EDPT *buğda:y* (312)] Buğday (T82-15a/1, 15a/7, 132b/16, 106a/17, 113b/11, 143b/17, 274a/15, 274a/16, 274b/6, 286b/14, 335a/17, 336b/1, 348b/2, 348b/10)

“Baba Pervâneçi ol çağda Rafenik havlısıda *buğday* hırmenin aldurur érdi.” (132b/16)

çiçek: [EDPT *çéçek* (400)] Çiçek (T82-150a/12)

“Reyâhîn bile yer yüzi bostân

Çiçekler kılıp gülistânlar 'ayân” (150a/12)

ékin: [EDPT *ekin* (109)] Buğday, arpa vb. tahılların, tohumlarının tarlada filizlenmesinden harmana kadarki durumlarına verilen isim. (T82-178a/12, 198b/11, 252b/9, 252b/11, 253a/17, 274a/16, 274b/3, 289b/15, 290a/5, 290a/15, 291b/2, 336b/1, 341a/6, 343b/3, 345a/2)

“Çün buğday ve ba'zı *ékin* alıngandın sonra kim 'inâyet-i İlähî ve kerem-i nâ-mütenâhî bile...” (336b/1)

kamış: [EDPT *kamış* (628)] Buğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, çeşitli türleri olan, içi boş, yüzü boğumlu bitki. (T82- 198b/15, 248b/15, 249a/1, 272a/9, 285a/5, 357b/6, 358a/7)

“Andağ kim İş Muhammed Bek, ba'zı mu'ânidler bile kölge kirip kalın *kamış* arasında yaşunup üç künden soñ piyâde ve baş ayak yalañ *Koñrat*'ğa bardı...” (285a/5)

süksük: [EDPT *süksük* (823)] Dağdağan denilen bir ağaç cinsi. (T82-79b/7, 105b/4, 321a/4)

“...ve şehrnîñ içide yılğun ve *süksük* kökerip vîrâne öylerde vahşî cânverler menzil tuttılar.” (79b/7)

tiken: [EDPT *tiken* (d-) (483)] Diken (T82-248b/12, 321a/4, 367b/8)

“Her *tiken* hancer-i hûn-riz olup

Yandaşur el kaşdı üçün tiz olup” (248b/12)

üzüm: [EDPT *üzüm* (288)] Üzüm (T82-53b/14)

² Çalışmada yer alan fizikî coğrafya terimleri *Firdevsü'l-İkbâl*'in 1b-380a varakları arasını kapsamaktadır. Tarama yapılırken Ergün Altun (Altun, 2011), Şenel Gerçek (Gerçek, 2011) ve Serpil Yazıcı Şahin (Şahin, 2016) tarafından hazırlanan doktora tezlerinin indeks kısmından yararlanılmıştır.

³ Çağatay Türkçesinde yer alan fitocoğrafya terimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için Karataş (2023)'in “Çağatayca Sözlüklerde Mutfak Tabirleri” adlı çalışmasına bakılabilir. Yazar, bu çalışmada, Çağatayca sözlüklerde yer alan tahıl, meyve, sebze, bitki ve baharat sözlük birimlerini tasnifleyerek okuyucuya sunmuştur (2023, s. 581-609).

⁴ EDPT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

⁵ T82: *Firdevsü'l-İkbâl*'in İstanbul Nüshası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T82 numaralı nüsha)

“Üzüm hüşesi eyleben tāk ara

Heçil sonbole ‘akdın eflāk ara” (53b/14)

yıgāç: [EDPT *yıgāç* (899)] Ağaç (T82-18b/11, 20b/12, 20b/13, 28b/7, 28b/9, 29b/5, 30a/9, 51a/1, 55a/13, 89b/15, 247a/7, 248b/10)

“Anı *yıgāç* bile urup kırğavulnı aldı ve ze‘ifesiğa kebāb kılıp bérđi.” (29b/5)

yılğun: [EDPT *yılğun* (926)] İki çeneklilerin ılıngiller familyasından, çiçekleri açık eflātun renkli ve sapsız, yaprakları pul biçiminde, kumlu nehir yataklarında, çorak yerlerde tabii olarak yetişen veya bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, çeşitli türleri bulunan, çalı veya ufak ağaç hâlindeki bitki, ılıgın ağacı. (T82-79b/7, 105b/5)

“...H̄ārezm-i İrem Bezm dāru’s-saltanasının ‘ālī ‘imāretleri münhedim bolup ornığa süksük ve *yılğun* kögerdi...” (105b/5)

Hayvan Coğrafyası (Zoocoğrafya) ile İlgili Terimler

arслан: [EDPT *arsla:n* (238)] Aslan (T82- 92b/10, 160a/17, 195a/1, 195b/11, 198a/6, 218b/6)

“Mübārizler kim aç *arслан* yanlıg mu‘ānidlerniñ kanığa teşne-leb durur érdiler.” (195a/1)

at: [EDPT *at* (33)] At, binek hayvanı. (T82-13a/5, 20a/7, 27b/3, 29b/7, 34b/15, 37b/16, 39b/17, 41b/4, 46b/13, 48a/12, 51a/7, 52b/6, 52b/15, 57b/13, 57b/14, 63a/15, 63b/2, 64b/4, 70a/17, 70b/1, 75a/1, 88b/15, 89b/13, 93a/11, 101a/8, 111b/4, 112a/10, 112a/11, 122b/3, 127b/10, 129b/16, 130b/12, 141a/15, 144a/11, 144a/17, 144b/4, 144b/5, 169b/6, 172a/14, 176a/12, 176b/9, 179b/6, 179b/8, 182b/11, 182b/12, 184b/15, 185a/3, 185a/9, 186a/16, 186b/3, 192a/14, 193a/16, 193a/17, 195a/11, 196a/13, 196b/3, 196b/12, 197a/5, 204a/12, 205a/17, 210b/14, 221b/3, 221b/5, 221b/15, 222a/8, 222a/16, 222b/9, 223a/3, 223a/5, 224a/11, 224a/13, 225b/12, 226b/8, 234b/9, 242a/3, 243a/7, 243b/6, 243b/7, 246a/4, 246b/10, 247a/17, 247b/12, 249a/4, 249b/9, 254a/16, 261a/6, 262a/5, 264a/11, 264a/17, 271a/13, 271b/15, 274a/2, 274b/3, 274b/6, 277b/2, 285a/13, 286a/12, 286b/3, 287b/4, 287b/8, 288a/6, 288b/6, 291b/13, 298b/16, 298b/2, 303a/17, 303b/13, 308a/1, 308a/5, 309b/12, 320b/16, 323a/13, 325a/5, 325a/6, 325a/7, 325a/8, 325a/10, 325a/12, 325a/14, 328b/10, 330b/14, 332a/7, 334b/8, 339a/7, 346a/10, 346a/12, 348a/13, 354a/15, 357b/7, 358a/7, 359b/1, 359a/16, 360b/6, 378a/3, 379b/4)

“Namāz-ı cum‘ağa barurda atı şühliğ kılıp *atdın* yıkılıp öldi.” (70b/1)

balık: [EDPT *balık* (335)] Balık (T82-19a/15)

“*Balık* güştn ve kuşnıñ étin yémek ol ihtirā‘ kıldı.” (19a/15)

bars: [EDPT *bars* (p-) (368)] Pars (T82-55a/1, 76a/14, 104a/17, 108b/2, 141a/1, 225b/1, 229a/4)

“...*bars* yılınıñ āhiride seksen üç yaşıda cānın Ténri‘ğa teslīm kıldı.” (55a/1)

böri: [EDPT *böri*: (356)] Kurt (T82-6a/8, 9b/3, 109b/15, 221a/13)

“*Böri* dék kayan hamle kim yétkürüp...” (221a/13)

buğu: [ÇTS⁶ 170] Geyik (T82-312b/12)

“Ne gūr u ne céren tavuşkan dağı

Buğu vü maral pārs u kaplan dağı” (312b/12)

çabaq: [EDPT *çabak* (?çapak) (395)] Ufak, pullu bir balık (T82-69b/11)

“*Çabaq* kılıçığı cāndın artuq bolup

Toñuz kamı ĩmāndın artuq bolup” (69b/11)

éçkü: [EDPT *eçkü* (24)] Keçi (T82-48b/10)

“...Yoluqub tahkimāt bile bir sarıg *eçküsin* alıp durur érdi...” (48b/10)

éşek: [EDPT *eşek* (260)] Eşek, merkep (T82-105b/9, 106a/9, 106a/10, 106a/14)

“...it ve *eşek* güşti ‘amme’-i halāyıkğa helāl boldı...” (106a/10)

⁶ ÇTS: Çağatay Türkçesi Sözlüğü

haçır: [ŞSL⁷ 166] Katır (T82-43b/16)

“...Ve dēp dururlar kim tört yüz kaşar *haçır* ve miñ kaşar téve yüki zer ve cevāhir ve aķmiře-i nefīs zulum bile yıgnap durur érdi...” (43b/16)

it: [ÇTS 547] İt, köpek (T82-68a/1, 73b/17, 77b/14, 79a/17, 81b/8, 82a/12, 83a/8, 83a/12, 105b/9, 128a/11, 134a/3, 149a/14, 217a/9, 242b/1, 244b/4, 346a/7)

“Anıñ zamānıda Bēř Qal‘a‘da kaşıt peydā bolup *it* ve pişik güştin tenāvül kılmakğa iřtigāl körgüzüp dururlar.” (79a/17)

kanat: [EDPT *kanat* (?kana:d) (635)] Kanat (T82-148b/14, 233b/13, 245a/11, 260a/15, 296b/12, 351b/3, 379a/11)

“Ne kaçmakğa rāh-ı necātı tapıp

Ne uçup kéterge *kanatı* tapıp” (148b/14)

kaplan: [EDPT *kapla:n* (584)] Kaplan (T82-246b/13, 312b/12)

“Çıkıp āftāb altını kāmıdın

Toğup āsmān şiri *kaplanıdın*” (246b/13)

kaz: [EDPT *ka:z* (679)] Kaz (T82-331b/3)

“...éki kün ol nevhāıdağı köllerde *kaz* ve ördek ve kařkaldakñıñ řikārığa iřtigāl körgüzüp...” (331b/3)

karğa: [EDPT *karğa:* (653)] Karga (T82-16a/9, 16a/10, 16a/11)

“Kātil karğa tofrağnı çenel ve minķarı bile kaşıp maktul karğanı medfün kıldı.” (16a/10)

keklik: [EDPT *keklik* (710)] Keklik (T82-248a/7)

“...Hıāce-köli‘niñ arķasıdağı kırnıñ éteğide *keklik* şaydığa iřtigāl körgüzüp dururlar...” (248a/7)

kéyik: [EDPT *kéyik* (755)] Geyik (T82-23b/10, 247b/3)

“Ol hařretniñ allıdın bir *kéyik* kim şühlar közi dék çālāk erdi, turup kaçtı.” (247b/3)

kırğavul: [ŞSL 224] Yabanı tavuk, sülün. (T82-29b/5, 249a/3, 312b/12)

“*Kırğavulı* çün ki uçup her sarı

Kökni tutup mişl-i melaş leşkeri” (249a/3)

koçkar: [EDPT *koçğar* (591)] Koç (T82-259a/13)

“Çün kuyay řurbāni İsmā‘il *koçkarı* dék řubh ğayb-hānesidin nümāyān boldı.” (259a/13)

koduķ: [ŞSL 233] Eşek yavrusu, sıpa (T82-73b/9)

“Āhir naķb bile *koduķnı* kömüp susatıp aldılar.” (73b/9)

koy: [EDPT *ko:y* (674)] Koyun (T82-6a/8, 23a/16, 30a/12, 47b/16, 52a/17, 47b/14, 47b/15, 48a/1, 48a/2, 48b/9, 84b/8, 97a/17, 113b/11, 182b/16, 198a/6, 203a/9, 259a/16, 303a/12, 307a/13)

“...Ol toyda toķuz yüz yılķı ve toķuz miñ *koy* dēp dururlar.” (30a/12)

kulan: [EDPT *kula:n* (622)] Yaban eşeği (T82-34a/11)

“İttifāk bile ol yerğa otun ve kömür yıgnap *kulan* térisidin toķuz yüz köruk tertīb bérıp dem bértiler.” (34a/11)

kuş: [EDPT *kuş* (670)] Kuş (T82-15b/16, 19a/15, 20b/16, 33b/12, 80a/8, 80a/14, 90b/8, 101a/5, 134b/17, 158a/14, 188b/12, 188b/13, 217a/4, 217a/5, 228a/17, 241a/5, 242a/12, 242a/15, 242a/17, 244a/10, 244b/1, 244b/2, 244b/3, 244b/7, 244b/8, 245a/4, 245a/11, 245b/4, 247b/7, 248a/10, 248a/11, 248a/12, 248a/13, 249a/5, 249a/6, 271a/13, 277b/5, 278a/11, 312b/14, 316a/12, 368b/8, 377b/13, 377b/15, 379a/11)

“Şikār étmek ve *kuř* salmak umürığa harış ve meř‘üf érdi.” (134b/17)

kurt: [EDPT *kurt* (*kurd*) (648)] Kurt (T82-12b/6, 99b/9)

“Kuzı *ķurtñıñ* muħālařatı

⁷ ŞSL: Şeyh Süleyman Efendi Lugatı

Eyle kim akrabā mü'ālefeti" (12b/6)

ķuzı: [EDPT *ķuzı*: (681)] Kuzu (T82-12b/6)

"Ķuzı ķurtnın muķālatati

Eyle kim akrabā mü'ālefeti" (12b/6)

laçın: [EDPT *la:çın* (763)] Beyaz renkli, ayakları kırmızı bir çeşit şâhin. (T82-242a/17, 312b/17)

"Urup [şayd] şunķar laçın dağı

Salıp élni hayretġa çüst almağı" (312b/17)

öküz: [EDPT *öküz* (120)] Çift sürmek, araba çekmek gibi hizmetlerde kullanılan enenmiş erkek sığır. (T82-248b/11, 305b/2)

"...İşim-arığı'nın havālīsıde otlaķ ve yaylaķda yörügen mevāşīdin bir pāde öķüz ve sığırını..." (305b/2)

ördek: [EDPT *ördek* (205)] Ördek (T82-331b/3)

"...éki kūn ol nevāhīdađı köllerde ķaz ve ördek ve ķaşķaldaknın şikārıġa iştiġāl körgüzüp şenbih kūni Hezāresp'de öz havlīsın mażreb-i bār-gāh-ı iķbāl kıldı..." (331b/3)

pişik: [ŞSL *bişik* 92] Kedi (T82-79b/1)

"...pişik ġuştn tenāvül kılmakġa iştiġāl körgüzüp dururlar..." (79b/1)

sıçġan: [EDPT *sıçġa:n* (796)] Sıçan (T82-189a/5)

"...Ol kūn tā'rīh-i hicrī miñ iki yüz on toķuzda muvafık Sıçġan yılı Şa'bānū'l-mu'azzamnın yegirme üçide..." (189a/5)

sıçkan: [EDPT *sıçġa:n* (796)] Sıçan (T82-68a/9, 74a/4, 100a/1, 139a/6)

"...Bu vākı'a Sıçkan yılıda sene miñ ékki yüz dağı altıda Ramazān'nın on ikiside penc-şenbih kūni çāşt-gāhda durur érđi..." (139a/6)

sığır: [EDPT *sığır* (814)] Sığır (T82-59b/11, 74a/12, 75b/10, 78a/1, 83a/2, 132b/10, 140a/9, 197a/8, 305b/2)

"...Sığır yılı sene-i hicriyye miñ dağı ékki yüz yettide..." (140/9)

şunķar: [ŞSL 204] Şahin (T82-242a/15, 312b/17, 378a/2)

"Urup [şayd] şunķar laçın dağı

Salıp élni hayretġa çüst almağı" (312b/17)

taķaķu: [EDPT *takı:ġu*: (468)] Tavuk (T82-75a/3)

"...Ĥorāz Bék'nin ķatlıġa bā'is ve sebep bu durur érđi kim taķaķu yılı..." (75a/3)

tavuk: [EDPT *takı:ġu*: (468)] Tavuk (T82-54b/14, 59a/13, 67a/12, 67b/10)

"Bu vāk'ıa tā'rīh miñ dağı éllig altıda tavuk yılı érđi." (59a/13)

tavuşķan: [EDPT *tavişġa:n* (447)] Tavşan (T82-57b/9, 59b/14, 69a/13, 74a/1776b/12, 83a/4, 115a/4, 132b/11, 141b/1, 157b/13, 312b/11, 321a/5)

"Ne ġūr u ne cēren tavuşķan dađı

Buġu vü maral pārs u ķaplan dağı" (312b/11)

téve: [EDPT *teve*: (deve:) (439)] Deve (T82-43b/17, 130b/14, 234b/6, 259a/16, 325a/8, 348b/2, 349a/15, 376b/2, 379b/4)

"Ve dép dururlar kim tört yüz ķatār haçır ve miñ ķatār téve yüki zer ve cevāhir ve aķmişe-i nefīs zılm bile yıġnap durur érđi." (43b/17)

tilkü: [EDPT *tilkü*: (498)] Tilki (T82-160a/17, 195a/3, 195b/12, 341a/9, 341a/13)

"Ĥücüm-āver bolup cılavrızlık bile ġamle étip a'dā-yı devletni tilkü yanlıġ bengāhıġa ķapadılar." (195b/12)

toņuz: [EDPT *toņuz* (d-) (527)] Domuz (T82-38b/17, 40a/7, 68a/4, 69b/11, 80b/7, 82b/10, 83a/9, 164b/8, 135b/5, 374b/14)

“Şikār ešnāsıda hānñın teķabülidin neyistānñın arasından bir *toñuz* çıķa kēldi.” (80b/7)

topçaķ: [AL⁸ 195] Alaca at (T82-247b/12, 277b/2, 279b/5, 312a/16)

“...Muħammed-ķulı Bēk’ge altun raħtlıķ topçaķ at ve ħil’at-ı girān-māye irsāl ētti.” (277b/2)

toyğun: [EDPT *tayğun*:n/toyğun (568)] Toykar, ak ve çakır toygan. (T82-246a/9)

“Bu kün, H’āce-ēli’niñ biyi Sa’īd H’āce’din bir yaħşı *toyğun* ve bir qarçığay pīş-keş kēldi.” (246a/9)

uy: [EDPT *uy* (266)] Sığır (T82-259a/16)

“...bī-nihāyet tēve ve *uy* ve ķoylarını zebħ ētip faķr u mesākīnga nafaķa ķıldı.” (259a/16)

yılan: [EDPT *yıla*:n (d-) (930)] Yılan (T82-11a/13, 15a/5, 15a/6, 15a/10, 15a/11, 37b/11, 69b/9, 71b/8, 81b/4, 120a/15, 146a/3, 264a/2, 267b/2, 268a/11, 331a/5, 379a/10)

“...ve āħir *yılan* vāsıtası bile behiştğa kirip Ādem ve Ĥavvā’ğa buğday yemek vesvesesin ķıldı.” (15a/6)

yılķı: [EDPT *yılķı*: (925)] Hayvan sürüsü, başıboş gezen at. (T82-30a/12, 71b/16, 279a/15, 279b/8, 380a/5)

“Ve ol toyda tokuz yüz *yılķı* ve tokuz miñ koy dēp dururlar.” (30a/12)

Yer Şekilleri (Jeomorfoloji) ile İlgili Terimler⁹

bel: [EDPT *bé:l* (330)] Dağ tepeleri arasında geçit veren alçak yer, dağ geçidi, belen. (T82-155b/2)

“*Bel* ribātidur anı oğrılar ētmiş menzil

Kārvān yañlıķ ötün andın vü me’men ķılmañ” (155b/2)

ētek: [EDPT *etek* (50)] Dağ, tepe, yığın gibi yüksekliği olan şeylerin aşığı kısmı. (T82-304b/3, 307a/13, 326a/8)

“...ķum *ēteki*ğa çıkıp Tekelerniñ tāze ötken izin körüp nüzül ķıldı...” (307a/13)

ķır: [EDPT *ķır* (641)] Şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arāzi. (T82-47b/10, 49a/13, 117b/3, 128a/13, 185b/12, 203b/17, 204a/7, 248a/7, 253a/17, 271b/14, 293a/4)

“Vezīr’niñ şimāl cānibide Bayat dēgen *ķırda* Buhārā çerigi izidin yētip destgīr ķıldılar.” (49a/13)

muz: [EDPT *bu:z* (389)] Buz (T82-66b/7, 66b/11, 72a/4, 118b/14, 193a/2, 193a/13, 193a/14, 193a/15, 193a/16, 193a/17, 196a/9, 196a/12, 263a/12, 279a/12, 315b/13, 315b/14, 316a/5, 316a/17, 317b/10, 318a/8, 319a/17, 319b/10, 319b/15, 322b/1, 322b/4, 322b/5, 322b/9, 322b/11, 322b/12, 323a/6, 323a/7, 323a/12, 323a/14, 324b/6, 325a/2, 325a/6, 325a/8, 325a/11, 325a/13, 326b/3, 328b/3, 379b/14)

“Ba’zı dērler kim Baba Bēk üç künde Buhārā’dın kēlip *muz* üsti bile deryādın ötüp ķal’ağa ķişi yiberdi.” (118b/14)

otlağ: [EDPT *otluk* (55)] Hayvan otlatılan yer, yaylım, mera, çayır. (T82-161a/16)

“...*otlağ* cihetidin mütemekkin durur ērdiler.” (161a/16)

otlaķ: [EDPT *otluk* (55)] Hayvan otlatılan yer, yaylım, mera, çayır. (T82-200b/9, 245b/14, 257b/1, 305b/1, 330a/13, 336b/11, 359a/7)

“Ol hażret, alarğa nevāziş ķılıp H’āce-ēli nāhiyetide *otlaķ* ve yaylaķ mürüvvet ü merħamet körgüzüp dururlar.” (257b/1)

tağ: [EDPT *ta:ğ* (d-) (463)] Dağ (T82-6a/17, 15b/16, 16a/14, 17a/9, 21a/4, 21a/13, 22b/12, 27b/3, 28a/17, 29a/5, 33a/12, 33b/1, 33b/2, 33b/16, 34a/10, 34a/15, 35b/14, 47a/2, 54a/5, 56b/2, 65a/8, 66b/1, 66b/7, 75a/6, 101a/6, 162b/2, 162b/3, 162b/5, 173a/1, 183b/12, 203a/4, 220b/11, 226b/11, 245a/8, 246b/10, 246b/13, 246b/15, 248a/5, 248a/6, 262a/12, 312a/5, 315b/16, 316a/1, 320b/15, 321b/11, 329b/5, 379a/5)

“...ziyaret edāsından soñra atlanıp *tag* dāmenesi bile H’āce-kōli’niñ arķasıdađı ķırniñ ēteğide keklik şaydığa iştiğāl körgüzüp dururlar.” (248a/6)

⁸ AL: Abuşķa Lugatı

⁹ Ahmet Dinç, Firdevsü’l-İkbāl tarzında yazılan ve Timurlu devleti topraklarında kurulan Türk hanlıklarından bugünkü Özbekistan’ın kuruluşuna kadarki tarihi devreyi anlatan Şecere-yi Harezmsāhi adlı eserde, eserin içeriğinin önemli yere sahip yer adlarına ilişkin bir makale yazmıştır. *Şecere-yi Harezmsāhi’de Küçük Yer Adları (Mikrotoponimler)* ismini taşıyan bu çalışmada yazar, yer adları tasnifinde özellikle yükselti-engebe (oronim) ve su ve suyla (hidronim) ilgili çok sayıda adlandırma tespit etmiştir (2021: 220-230).

taş: [EDPT ta:ş (d-) (557)] Taş (T82-2a/2, 7a/12, 9a/11, 22b/16, 22b/17, 23b/1, 33b/5, 73a/11, 142b/7, 142b/12, 153b/5, 154b/14, 155a/5, 163b/2, 178a/14, 184a/2, 188a/6, 226b/10, 239b/12, 246b/11, 246b/14)

“...kollarına sıruğ alıp étekleriğe taş ve kések salıp mütemerridlerğa mümāna’at körgüzüp...” (178a/14)

toğay: [ŞSL 121] Orman (T82-227a/8, 322a/4, 326b/9)

“...şenbih küni hareket körgüzüp Kara-buğa toğayınıñ şimālğa tüşüp dururlar...” (326b/9)

yaylak: [EDPT yayla:ğ (981)] Hayvanların yayıldığı otlamaya elverişli yer, otlak. (T82-25b/8, 257b/1, 291a/4, 305b/1, 319a/15, 336b/12, 359a/7, 359a/12)

“...yaylak kılıp kışda Sir suyunıñ yakasında kışlar érdi.” (25b/8)

yer: [EDPT yé:r (954)] Yer (T82-2a/3, 2a/10, 6a/4, 14a/6, 20b/17, 111b/4, 111b/6, 185b/1, 217a/3, 226b/11, 316a/1, 316a/5, 319b/9)

“Yer ve kök şadāğa kirdi.” (111b/6)

İklim Bilimi (Klimatoloji) ile İlgili Terimler

aqşam: [EDPT aqşam (96)] Akşam (T82-25b/17, 187a/8, 231a/9, 234a/10, 274a/5, 300a/1, 347b/10)

“Ol kéçe kim şenbih aqşamı érdi.” (274a/5)

bulut: [EDPT bulut (333)] Bulut (T82-218a/11, 286a/11, 315b/16, 378b/6, 378b/8)

“Bulut eylep arada sakqālīg

Koydı meydānga yüz muşaffālīg” (218a/11)

ısığ: [EDPT ısığ (245)] Isı, sıcaklık (T82-51a/7, 93a/16, 101a/3, 193a/14, 308a/3)

“Hevā begāyet ısığ ve su nāyab durur érdi.” (93a/16)

ıssığ: [EDPT ıssığ (245)] Isı, sıcaklık (T82-307b/2)

“Ākıbetü’l-emr hevā ıssığın ve merākib tevsenlīgıdın bahāne kılıp devlethānesiğa mu’avedet körgüzüp durur.” (307b/2)

kar: [EDPT ka:r (641)] Kar (T82-29a/5, 29a/7, 29a/9, 323a/7, 324b/5, 379a/8)

“Kün begāyet savuq bolup Ğür’niñ tağlarığa kar köp tüşüp érdi.” (29a/5)

qarañgu: [EDPT qarañgu: (662)] Karanlık (T82-31b/16, 62b/4, 162b/17, 170a/2, 253b/5, 260b/5, 303a/2, 342a/5)

“Qādir-endāzlar kim qarañgu kéçede mūr-ı siyāhnıñ közin nişāne kılıp haqāsız urar érdiler.” (170a/2)

kéçe: [EDPT keçe: (geçe:) (694)] Gece (T82-12b/14, 21a/3, 32b/13, 33a/17, 36b/5, 46a/2, 49b/8, 49b/8, 49b/14, 51b/14, 54b/15, 62a/16, 63a/12, 63a/14, 63a/15, 68b/7, 70b/12, 78a/1, 91a/3, 98a/10, 102a/12, 102b/3, 103a/15, 103b/6, 103b/11, 104b/3, 108a/4, 108b/8, 108b/13, 109a/7, 109a/8, 109b/1, 109b/12, 109b/17, 110b/15, 118b/11, 118b/13, 120a/2, 120a/3, 123b/17, 143a/10, 144b/15, 145a/12, 146b/5, 147b/16, 147b/17, 153b/5, 156a/7, 162a/11, 164a/5, 169a/4, 170a/2, 176a/3, 178a/11, 178b/9, 178b/16, 179a/14, 183a/11, 187a/8, 190a/4, 190a/13, 191a/16, 192a/17, 197b/9, 200a/11, 205a/10, 215b/11, 231a/9, 231a/10, 234a/10, 234b/12, 234b/14, 234b/16, 236a/10, 236b/14, 237a/1, 243a/5, 243b/17, 244a/3, 246b/3, 248b/2, 249b/3, 249b/5, 250a/15, 253b/4, 255b/17, 256b/17, 258a/9, 259b/8, 260b/5, 261a/4, 261a/5, 265a/11, 271b/11, 273b/6, 274a/5, 275a/3275b/3, 276a/4, 276b/16, 278a/2, 285a/14, 290b/11, 293b/4, 293b/9, 294a/3, 294a/4, 295b/16, 299a/10, 303a/2, 304a/11, 307a/6, 308a/6, 311b/2, 312a/3, 318a/12, 320a/14, 324a/16, 329a/14, 331b/6, 338a/13, 338a/17, 338b/1, 342a/1, 342a/6, 342a/15, 347b/9, 347b/12, 349b/3, 349b/5, 349b/8, 351b/17, 352a/17, 355a/13, 358a/14, 364a/8, 365a/12, 368a/14, 380a/5, 380a/11)

“Qādir-endāzlar kim qarañgu kéçede mūr-ı siyāhnıñ közin nişāne kılıp haqāsız urar érdiler.” (170a/2)

kış: [EDPT kış (670)] Kış (T82-25b/9, 29a/5, 31a/15, 58a/15, 91b/16, 374a/1)

“Kış érdi. Kün begāyet savuq bolup Ğür’niñ tağlarığa qar köp tüşüp érdi.” (29a/5)

kündüz: [EDPT küntüz (g-) (729)] Gündüz (T82-21a/3, 25b/17, 103b/6, 108b/13, 113a/8, 153b/6, 236a/10, 256b/17, 273b/6, 275a/3, 276a/4, 292b/1, 308a/6, 342a/11)

“...Muhammed Bay kéçe ve kündüz mihmān-dārliq kılıp yaqşı ziyāfetler tertīb bérdi...” (103b/6)

küz: [EDPT küz (g-) (757)] Sonbahar (T82-82b/3)

“Ve küz çağı Baba Bék Buḥārā’dın kélip Fitnek’ke kirdi.” (82b/3)

savuk: [EDPT soġık (808)] Soġık (T82-29a/5, 29a/7, 72a/4, 316a/10, 316a/6, 316a/7, 316a/9, 319b/9, 321a/7, 325a/2, 378b/17, 379a/2, 379a/5, 379a/8, 379b/10, 379b/5)

“Kün begāyet *savuk* bolup Ğūr’niñ taġlarıġa qar köp tüşüp érdi.” (29a/5)

savug: [EDPT soġık (808)] Soġık (T82-315b/17)

“Bulutdın cihān boldı sincāb-püş

Savugdın hevā kıldı her yan ħurüş” (315b/17)

taġ: [EDPT taġ (d-) (510)] Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir. (T82-46b/7, 49b/15, 89b/14, 102b/4, 102b/14, 110a/1, 149a/13, 150a/3, 175b/2, 212b/9, 244a/5, 246b/4, 253b/4, 261b/2, 276a/5, 278a/2, 284b/1, 294a/15, 300a/7, 303a/3, 303a/17, 311b/12, 324a/15, 339b/6, 342a/9, 380a/16)

“...alar *taġ* vaġtinde ol ékki şūr-baġtnıñ mu’āvenet ve mededi bile Kāt’ġa kirdi.” (149a/13)

tün: [EDPT tün (d-) (513)] Gece (T82-1b/8, 7a/16, 31b/16, 34a/13, 108b/14, 109a/5, 114a/2, 118a/17, 162a/11, 162b/17, 179b/9, 189b/1, 212b/8, 228a/7, 231a/13, 232b/13, 236a/11, 242b/9, 243a/1, 258a/12, 294a/7, 299a/9, 303a/9, 342a/5, 363a/15, 363a/3, 366a/16)

“*Tün* ü kün alardın nümū-dār érür” (1b/8)

tüş: [ÇTS 1174] Öġle vakti (T82-109b/8, 126b/12, 176a/14, 209b/7, 271a/17, 271b/6, 273b/2, 303a/15, 339a/8)

“...Uygur leşkerin alıp *tüş* bile peşin arasında Dürmen ve Kara-tüpe ħurġanların alıp Buryaçı üstiġa yörüş kıldı.” (109b/8)

tütün: [EDPT tütün (457)] Duman (T82-27b/3, 101a/2, 154b/12, 162b/16, 169b/8)

“Näleler birle köjüller şerer-efşānlıġ étip

Boldı bir tīre *tütün* yeti felek ħar-gāhı” (154b/12)

yamġur: [EDPT yamġur (936)] Yaġmur (T82-14b/1, 21a/1, 22b/15, 155b/12, 321a/7, 345a/11)

“...*yamġur* yaġıp tūfān zāhir boldı.” (21a/1)

yél: [EDPT yé:l (916)] Yel, rüzgār (T82-27b/8, 39a/4, 165b/16, 169b/6, 193a/12, 198a/7, 209a/12, 211a/4, 218a/11, 222a/12, 246a/2, 255b/15, 284b/11, 297b/7, 305a/2, 316a/8, 321b/6, 346a/3, 358b/4, 379a/7)

“...Oġuz Ḥān’niñ rā’iyyet-i zafer-ayetiġa nuşret *yéli* ésip Kara Ḥān zaġm-ı cān-sitān bile aġret mülkiġe hezimet kıldı.” (27b/8)

Sular Coġrafyası (Hidrografya) ile İlgili Terimler

arıġ: [EDPT arık (214)] Tarım alanlarını, tarla ve bostanları sulamak için açılan su yolu, kanal. (T82-19a/16, 58b/10, 61a/17, 61b/2, 63a/15, 70a/12, 89b/13, 99a/5, 127a/2, 178b/14, 180a/9, 221b/2, 244b/15, 248b/1, 272a/4, 280a/17, 280a/14, 285a/17, 298a/15, 298b/12, 302b/11, 302b/12, 332a/11, 342b/11)

“...Yeñi-Ürgenç ve Yeñi-Kāt’niñ cenūbıdın bir uluġ *arıġ* kazdurup Anbar ve Manak’dın aşurup ħoydurdı.” (61a/17)

arıġ: [EDPT arık (214)] Tarım alanlarını, tarla ve bostanları sulamak için açılan su yolu, kanal. (T82-61a/14, 68b/4, 75a/10, 98b/4, 149a/16)

“Ḥān alarġa Yeti-Gunbez’niñ şimālida kal’a-yı mu’azzam ta’mir kılip bérdi ve bir *arıġ* yardurup Ak-kölġe yétkürdi...” (61a/14)

arna: [ŞSL 10] Nehirden ayrılan kol. (T82-377b/4)

“Ḥazret-i ḥıdīv-i kām-kār çehār-şenbih küni *arnadın* devletġa hem-‘inān-ı rükūb kılip Ķıpçak’ını mazreb-i bār-gāh-ı nüzül étđi.” (377b/4)

bulaġ: [EDPT bulak (336)] Pınar, çeşme (T82-379a/9)

“*Bulaġ* boldı témür kāniġa mānend

Téñiz hem ser-be-ser pūlād-peyvend” (379a/9)

ırmaġ: [ŞSL ırmaġ (49)] Irmak (T82-243b/11)

“Yasap naqş-ı zencir ırmağları

Hem āgūş ger āb-ı tolğaları” (243b/11)

köl: [EDPT kö:l (g-) (715)] Göl (T82-113a/11, 174a/9, 248b/13, 252a/8, 253a/16, 271b/14, 290a/8, 285a/5, 307a/9, 331b/3, 357b/6)

“Nāymān Dost Niyāz Bahādır İbn Nefes Dārūğa anı köldin tutup keltürdi.” (113a/11)

sağa: [ŞSL 186] Nehir, kanal, ark. (T82-89b/13, 145a/17, 178a/8, 178b/15, 190b/11, 193a/3, 196b/6)

“...Pāyende Arıği'nin sağasında Aq-Çum'nin hüdüdida olturğan Hıtāy'nin çapılğan haberi keldi.” (178a/8)

su: [EDPT su: (781)] Su (T82-13b/7, 19a/16, 20b/17, 21a/6, 21a/13, 25b/9, 28b/11, 28b/14, 29b/11, 34a/14, 40a/6, 41a/2, 50b/16, 53b/5, 53b/10, 53b/11, 55a/14, 59a/9, 59b/1, 60b/9, 61b/3, 61a/13, 62b/8, 66b/7, 69a/12, 85a/16, 86a/16, 93a/17, 93b/2, 93b/3, 93b/4, 93b/9, 93b/10, 93b/13, 94a/1, 96b/2, 101a/5, 113a/10, 114b/6, 114b/8, 140b/2, 141b/5, 154a/11, 186a/1, 193a/14, 204a/12, 211a/14, 211a/6, 211b/8, 212a/1, 212a/4, 212a/5, 212a/7, 212a/9, 212a/11, 222a/12, 222b/16, 223a/1, 223a/15, 224a/12, 224a/13, 224a/14, 226b/9, 243b/10, 248b/1, 251b/4, 262a/8, 271b/15, 271b/16, 271b/17, 272a/4, 275a/14, 275a/17, 275b/3, 275b/10, 280a/14, 280b/2, 298b/3, 302a/17, 304b/10, 314b/15, 315a/1, 315b/12, 316a/5, 318b/16, 319a/1, 319a/2, 319b/3, 319b/9, 319b/10, 321a/2, 321a/9, 321b/9, 322a/3, 322a/5, 322a/7, 322a/9, 322a/11, 322a/17, 325a/6, 332b/4, 339a/3, 346a/3, 346b/8, 349b/1, 364a/1, 373b/17, 378b/17)

“...Gülbānbāğ Köli'ğa kirip su içinde yaşunup kalıp érdi.” (113a/10)

téjiz: [EDPT téjiz (d-) (527)] Deniz (T82-28a/17, 30b/6, 58a/11, 59a/9, 66b/5, 66b/7, 66b/9, 66b/12, 160a/16, 206a/2, 212a/3, 223a/14, 248b/14, 265b/5, 272a/2, 279a/12, 308b/6, 308b/7, 316b/5, 317a/7, 317b/13, 318b/14, 318b/15, 319a/2, 319a/12, 319a/16, 319a/17, 319b/13, 319b/16, 319b/3, 319b/5, 319b/8, 319b/9, 320a/16, 320a/4, 320b/8, 321a/11, 321a/16, 322a/1, 322a/2, 322a/4, 322a/15, 322b/1, 322b/5, 322b/6, 322b/7, 322b/8, 322b/10, 322b/13, 322b/16, 323a/1, 323b/1, 324b/11, 324b/17, 325a/1, 325a/2, 325a/9, 325b/9, 326a/13, 326b/7, 327a/10, 327b/6, 327b/8, 334b/16, 339a/14, 367a/12, 379a/9)

“...Aral mevzi'ide téjiz kenārıda her tarafdm kélip yıgnalıp olturup érdiler.” (58a/11)

Toprak Coğrafyası ile İlgili Terimler

ķaya: [EDPT ķaya: (674)] Sert ve iri taş kütleli. (T82-33b/5)

“Ķaya taşları ol şaffet tünd [ü] tīz

Ki 'aql eyleyalmas çıkarğa sitīz” (33b/5)

ķése: [EDPT ķesek (kese:k) (749)] Sert toprak parçası. (T82-142b/12, 163b/2, 178a/14, 212a/4)

“...etfāl ü zu'afā bile qollarığa sıruķ alıp éteklerığa taş ve ķése salıp mütemerridlerğa mümāna'at körgüzüp...” (178a/14)

ķum: [EDPT ķum (625)] Kum (T82-59a/17, 64a/12, 179a/11, 255b/11, 259b/17, 307a/7, 307a/9, 307a/10, 307a/13, 307b/17, 308a/1, 308a/4, 320b/10, 320b/11, 320b/16, 321a/1, 321a/7, 321a/6, 321a/9, 378b/3, 379b/8, 379b/9, 379b/14)

“...Hazārāsb cenūbıda ķum içinde ħayme ķurup olturup durur érdiler.” (59a/17)

palçıg: [EDPT balçık (333)] Koyu kıvamda, özlü ve yapışkan çamur, balçık. (T82-212a/7, 339a/3)

“Bolur palçıg ol sunıñ āşūbıdın” (212a/7)

tofrağ: [EDPT topra:k (443)] Toprak (T82-16a/10, 226b/11, 262a/12, 281a/17, 360a/16)

“Ķātil ķarğa tofrağnı çeñel ve minķarı bile ķazıp maqtül karganı medfün ķıldı.” (16a/10)

tofrağ: [EDPT topra:k (443)] Toprak (T82-2a/2, 2a/3, 2a/4, 2a/10, 3b/10, 6a/13, 7a/5, 8a/8, 12b/1, 14a/3, 14a/7, 14a/13, 14a/15, 14a/17, 16a/12, 17a/15, 20b/9, 61a/6, 77b/2, 77b/7, 90b/4, 96a/2, 97a/6, 111b/5, 111b/6, 112a/11, 112a/12, 112a/13, 114a/1, 136b/8, 154b/14, 155a/3, 162a/10, 163b/16, 169b/15, 170b/4, 192a/14, 213a/3, 213b/16, 221a/9, 222a/16, 232b/3, 237a/4, 239b/10, 246a/1, 256b/2, 256b/5, 259b/10, 260b/8, 260b/14, 272a/9, 286b/3, 288a/14, 290b/9, 297b/11, 302b/4, 303b/13, 304b/6, 317b/7, 323b/11, 339a/5, 349a/17)

“Ķılıçlar uçıdın saçrap çü ķanlar

Ķara tofrağda açıp gülistānlar” (246a/1)

SONUÇ

Söz varlığı bakımından oldukça zengin olan Firdevsü'l-İkbâl adlı eserde, fizikî coğrafya terimlerinin sayısı oldukça fazladır. Türkçe fizikî coğrafya terimleri, metinde bulunan Arapça, Farsça ve Moğolca fizikî coğrafya terimleriyle kıyaslandığında ise sayısının azımsanmayacak kadar çok olduğu göze çarpmaktadır. Eserin 1b-380a varakları arasında bitki coğrafyası (11), hayvan coğrafyası (44), yer şekilleri (11), iklim bilimi (18), sular coğrafyası (9) ve toprak coğrafyasına (6) ait toplamda 99 farklı Türkçe fizikî coğrafya terimi tespit edilmiş ve incelenmiş olup araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Altun, E. (2011). “Firdevsü'l-İkbâl [1b-100a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Atalay, B. (1970). Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Clauson, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of PreThirteenth-Century Turkish, Clarendon Press, Oxford.
- Dinç, A. (2021). “Şecere-yi Harezmsâhî’de Küçürek Yer Adları (Mikrotoponimler)”, Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 25: 220-230.
- Ercilasun, A. B. (2008). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Gerçek, Ş. (2011). “Muhammed Rızâ Âgehî’nin Firdevsü'l-İkbâl’i [100b-200a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Karataş, Ahmet (2023). “Çağatayca Sözlüklerde Mutfak Tabirleri”, Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 12: 581-609.
- Şeyh Süleyman Efendi-yi Buhârî. (1881). Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-yi Osmanî, Mihrân Matbaası, İstanbul.
- Tekin, F. (2008). “19. Yüzyıl Harezm Tarih Yazıcılığı (Munis, Agehî, Beyanî)”, Gazi Akademik Bakış, 2(3): 199-210.
- Ünlü, Suat. (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Yazıcı Şahin, S. (2016). “Mûnis Harezmî - Rızâ Âgehî, Firdevsü'l-İkbâl [200b-300a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, İnceleme, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.